

**Το πρώτο στην ελληνική δικαιοταξία Πρωτόκολλο Δικανικής Εξέτασης
ανήλικων θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης:
μια τομή στο πεδίο της προστασίας της ανηλικότητας**

Όλγα Θεμελή
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εγκληματολογικής Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης

1. Εισαγωγή

Τα εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας αποτελούν την κατ' εξοχήν αφανή εγκληματικότητα. Στην κορυφή του παγόβουνου βρίσκονται τα καταγεγραμμένα σε αριθμούς και στατιστικές, βαθύτερα αυτά για τα οποία μολονότι κάποιος τρίτος γνώριζε δεν αποκάλυψε ποτέ, ενώ στα αβαθή και ανήλιαγα κείτονται όλα εκείνα τα οποία θα παραμείνουν μυστικό ανείπωτο. Εκεί ακριβώς πρέπει να αναζητηθούν και τα περιστατικά παραβίασης κατά τη διάρκεια της ανηλικότητας.

Η σεξουαλική κακοποίηση συνεφέλκει όλες τις διαστάσεις της ζωής του ανήλικου θύματος. Έχει προηγηθεί η παγίδευση, η μυστικότητα, ο εκφοβισμός, η καθυπόταξη και τέλος η υφαρπαγή του ιερού και πολύτιμου. Ωστόσο τα δεινά του θύματος θα συνεχίσουν με την εμπλοκή του στα γρανάζια του Ποινικού Μηχανισμού, όπου παρά τις επιταγές της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, των Ευρωπαϊκών Οδηγιών και των αρχών της φιλικής προς τα παιδιά δικαιοσύνης, επαναθυματοποιείται και επανατραυματίζεται.

Η πορεία προς την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας είναι πολυδαίδαλη και χρονοβόρα. Τα ανήλικα θύματα σεξουαλικής κακοποίησης εξακολουθούν να καλούνται αναρίθμητες φορές να περιγράψουν τα δεινά της παραβίασης που υπέστησαν σε επαγγελματίες των υπηρεσιών της ψυχικής υγείας και του Συστήματος της Ποινικής Δικαιοσύνης δίχως να έχουν λάβει -στην πλειονότητά τους- καμία σχετική εκπαίδευση. Συχνά, η ερασιτεχνική προσέγγιση οδηγεί σε επιμόλυνση και παραφορά της μνήμης, σε δημιουργία υπέρμετρου άγχους το οποίο επιδρά αρνητικά σε κάθε προσπάθεια ανάκλησης σημαντικών λεπτομερειών που θα μπορούσαν να

ενισχύσουν την αξιοπιστία του θύματος και σε λανθασμένη διαμόρφωση δικανικής κρίσης.

Δεν είναι μόνο τα ιδιαίτερα προσωπικά χαρακτηριστικά του επαγγελματία που διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο αλλά και οι τεχνικές τις οποίες θα εφαρμόσει προκειμένου όχι μόνο να οδηγηθεί με μεγαλύτερη ασφάλεια στην αλήθεια, αλλά και να προστατέψει τον ανήλικο από έναν ενδεχόμενο επανατραυματισμό (Themeli & Panagiotaki, 2014).

Στη χώρα μας η μέχρι πρότινος έλλειψη εξειδικευμένων λεκτικών εργαλείων για τη λήψη της κατάθεσης, η μη εκπαίδευση των εμπλεκόμενων επαγγελματιών και η απουσία ενός κώδικα δεοντολογίας, έχει συχνά ως αποτέλεσμα τον κάκιστο χειρισμό υποθέσεων, την παρεμπόδιση της ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας και τις πολλαπλές παραβιάσεις των δικαιωμάτων των ανήλικων θυμάτων

2. Τα πρωτόκολλα σε διεθνές επίπεδο

Σε διεθνές επίπεδο η βέλτιστη πρακτική για τη διερεύνηση της αλήθειας των ισχυρισμών του ανήλικου θεωρείται η χρήση μιας δομημένης ή ημι-δομημένης συνέντευξης (“Forensic Interview”) στο πλαίσιο της οποίας ο επαγγελματίας ακολουθεί συγκεκριμένο πρωτόκολλο ενεργειών από την έναρξη έως τη λήξη της διαδικασίας. Η διεθνής βιβλιογραφία επέδειξε ότι η χρήση ενός Πρωτόκολλου Δικανικής Συνέντευξης βελτιώνει τη μνήμη των θυμάτων, αυξάνει τον όγκο των πληροφοριών και παράγει πιο μακροσκελείς και πλούσιες σε πληροφορίες απαντήσεις (Price, Ahern & Lamb, 2016).

Η βιβλιογραφία διακρίνει σε τεχνικές λεκτικού και τεχνικές μη λεκτικού τύπου (π.χ ανατομικά διαγράμματα, ιχνογράφημα κλπ.). Τα ευρήματα των ερευνών θεωρούν ως το βασικότερο εργαλείο για την εκμαίευση πλούσιων και ταυτόχρονα αξιόπιστων πληροφοριών τη συνέντευξη (Faller, 2003; Lamb & Stenberg, 1999; Lyon, 2002b; Poole & Lamb, 1998).

Στις σημαντικότερες τεχνικές συνέντευξης περιλαμβάνονται (Θεμελή, 2010, 2013):

- Η γνωστική συνέντευξη “*Cognitive Interview*” – CI)
- Η «σταδιακή συνέντευξη» (“*Step-Wise Interview*”)
- Η «τυφλή» συνέντευξη, (“*Allegation blind interview*”)

- Η συνέντευξη που βασίζεται στη λεπτομερή αφήγηση (*“Narrative Elaboration Technique” – NET*)
- Η συνέντευξη ερωτήσεων ανοιχτού τύπου (*“Open – ended questions”*)
- Η συνέντευξη που χρησιμοποιεί την τεχνική του αγγίγματος. (*«Touch survey»*)
- Η συνέντευξη με τη χρήση Η/Υ (*“The Computer – assisted Interviewing” – CAI*)

Όλα τα είδη λεκτικών δικανικών συνεντεύξεων, παρά τις επιμέρους διαφορές τους, προτείνουν την τήρηση επιμέρους σταδίων - φάσεων. Η βιβλιογραφία άλλωστε έχει αποδείξει ήδη από τη δεκαετία του '80 ότι η αξιοπιστία των καταθέσεων των ανήλικων, ο όγκος των πληροφοριών, η ανάκληση των λεπτομερειών και η ποιότητα των στοιχείων που αποκομίζονται αυξάνει σημαντικά όταν χρησιμοποιούνται δομημένα πρωτόκολλα (Faller, 2003; Home Office, 1992, 2011; Lamb & Stenberg, 1999; Lyon, 2002b; Poole & Lamb, 1998; State of Michigan, 2005).

Κατά τη δομημένη δικανική συνέντευξη ακολουθούνται συγκεκριμένα στάδια, γίνεται χρήση ιδιαίτερων και σαφώς καθορισμένων τεχνικών, υιοθετούνται βασικές αρχές και τηρείται ορισμένος κώδικας δεοντολογίας από το σύνολο των επαγγελματιών που θα έρθουν σε επαφή με το θύμα. Ενδέχεται ο ακριβής αριθμός των σταδίων που ακολουθεί μια συνέντευξη να διαφέρει, καθώς υπάρχουν πρωτόκολλα τα οποία αποτελούνται από τρεις φάσεις (Faller, 2003) και άλλα τα οποία διαιρούν κάποιες από τις παραπάνω, καταλήγοντας έτσι σε περισσότερες (State of Michigan, 2005). Ωστόσο η φιλοσοφία τους και οι γενικές αρχές που τα διέπουν είναι κοινές.

Ειδικότερα, τα πιο αξιόπιστα και έγκυρα δικανικά πρωτόκολλα περιλαμβάνουν συνήθως τα παρακάτω στάδια:

- Προετοιμασία της συνέντευξης – προπαρασκευαστικές διεργασίες
- Αξιολόγηση των αντιληπτικών ικανοτήτων του ανηλίκου
- Αξιολόγηση της ικανότητας διάκρισης αλήθειας / ψέματος
- Αξιολόγηση του αναπτυξιακού σταδίου
- Χτίσιμο μιας ζεστής σχέσης εμπιστοσύνης και ασφάλειας μεταξύ του συνεντευκτή και του παιδιού
- Επεξήγηση των κανόνων της συνέντευξης
- Εισαγωγή στο υπό διερεύνηση ζήτημα
- Ενθάρρυνση της ελεύθερης αφήγησης των γεγονότων
- Χρήση ερωτήσεων προκειμένου να αναδειχτούν σημαντικά σημεία και να αποκτηθούν περισσότερες λεπτομέρειες

- Ολοκλήρωση/κλείσιμο της συνέντευξης

Ένα από τα σημαντικότερα και πιο αξιόπιστα λεκτικά εργαλεία λήψης της κατάθεσης ενός ανήλικου είναι το NICHD Forensic Interview Protocol (Lamb & Stenberg, 1999; National Institute of Child Health and Human Development - NICHD, 1999; Stenberg et al., 2001), το οποίο αποτέλεσε τη βάση για την ανάπτυξη όλων όσων ακολούθησαν, όπως για παράδειγμα για το State of Michigan Forensic Interview Protocol (2005), το Washington State Child Interview Guide (2007) και το Forensic Interview Structure - NCAC Alabama (2018).

Στην Αγγλία και Ουαλία οι επαγγελματίες του Συστήματος Ποινικής εφαρμόζουν το δικό τους Μνημόνιο Καλής Πρακτικής κατά τη λήψη της κατάθεσης ανήλικων θυμάτων/μαρτύρων κακοποίησης (“The Memorandum of Good Practice – Home Office”, 1992, 2002), το οποίο ακολουθεί τα εξής στάδια: α) την εγκαθίδρυση ενός υποστηρικτικού κλίματος, β) την ελεύθερη αφήγηση, γ) την χρήση ερωτήσεων για την απόκτηση πληροφοριών και δ) την ολοκλήρωση της συνέντευξης.

Κατά αντιστοιχία ο Οδηγός συνέντευξης της Σκωτίας για ανήλικους μάρτυρες προτείνει πέντε φάσεις: α) τη γνωριμία με το παιδί, β) το χτίσιμο μιας σχέσης εμπιστοσύνης, γ) την ελεύθερη αφήγηση, δ) τις ερωτήσεις και ε) το κλείσιμο της συνέντευξης (“Guidance on Interviewing Child Witnesses in Scotland”, 2003).

Η βασική έτσι δομή ενός πρωτόκολλου δικανικής συνέντευξης, περιλαμβάνει σε όλες τις περιπτώσεις την τήρηση τριών φάσεων: α) τη δημιουργία μιας σχέσης εμπιστοσύνης, β) την ουσιαστική φάση και 3) το κλείσιμο της συνέντευξης. (NCAC, 2019; NICHD Forensic Interview Protocol, 2014; Washington State Child Interview Guide, 2009).

Συγκεκριμένα επίσης στάδια ακολουθούν κι άλλες λεκτικές τεχνικές διαφορετικής λογικής, όπως για παράδειγμα εκείνη της Γνωστικής Συνέντευξης (“Cognitive Interview”) (Fisher & Geiselman, 1992; Θεμελή, 2014):

- Εισαγωγή (προσπάθεια δημιουργίας μιας σχέσης εμπιστοσύνης)
- Αφήγηση των γεγονότων
- Διερεύνηση του τρόπου κωδικοποίησης των μνημονικών αποτυπωμάτων
- Ανακεφαλαίωση - ανασκόπηση
- Κλείσιμο

Στη δε αναθεωρημένη της μορφή η γνωστική συνέντευξη περιέλαβε επτά στάδια. Στόχος του εμπλουτισμού του ήταν η προσπάθεια ενίσχυσης της μνήμη του ανήλικου τόσο για το γενικότερο πλαίσιο όσο και των ιδιαίτερων λεπτομερειών του (Memon et al., 1997; Memon & Higham, 1999):

- Γνωριμία και εγκαθίδρυση ενός κλίματος εμπιστοσύνης και συμπάθειας
- Εξήγηση των στόχων της συνέντευξης
- Ενθάρρυνση ελεύθερης ανάκλησης - χρήση ανοιχτών ερωτήσεων
- Επικεντρωμένες ερωτήσεις ανοικτού / κλειστού τύπου
- Ενθάρρυνση ανάκλησης με διαφορετική χρονική σειρά και αλλαγή οπτικής
- Περίληψη
- Κλείσιμο

Είναι δε σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι όλα τα λεκτικά εργαλεία απαιτούν για τη διεξαγωγή μιας αξιόπιστης κατάθεσης την εφαρμογή όλων των σταδίων, δίχως παραλείψεις, συγχωνεύσεις ή άλλες αλλαγές. Καθώς κανένα πρωτόκολλο δεν μπορεί να αποκλείσει τελείως τον κίνδυνο της καθοδήγησης, της υποβολιμότητας και της υποκειμενικότητας από την πλευρά του επαγγελματία/συνεντευκτή, είναι σημαντικό το πρωτόκολλο να εφαρμόζεται με τον ορθότερο δυνατό τρόπο προκειμένου να περιορίσει σημαντικά λάθη (Hardy & van Leeuwen, 2004).

Στην ελληνική έννομη τάξη και σε μια προσπάθεια της εναρμόνισης του θεσμικού μας πλαισίου με τη σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα, τις επιταγές της διεθνούς και εθνικής νομοθεσίας και τις θεμελιώδεις αρχές της φιλικής προς τα παιδιά δικαιοσύνης, το πρώτο πρωτόκολλο δικανικής συνέντευξης θεσπίστηκε το 2019 (ΥΑ 7320/2019 - ΦΕΚ 2238 Β'/10-6-19), λαμβάνοντας υπόψη τις διεθνείς καλές πρακτικές και την επιτακτική ανάγκη για προστασία των παιδιών από τον κίνδυνο της δευτερογενούς τους θυματοποίησης.

3. Το νομικό οπλοστάσιο

Το «Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο για την Πρόληψη και την Αντιμετώπιση της Θυματοποίησης και της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων» (ΚΕΣΑΘΕΑ) συνέταξε και υπέβαλε το 2016 προτάσεις προς τη Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής και τη Γενική Γραμματεία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την θεσμοθέτηση των Αυτοτελών Γραφείων Προστασίας Ανήλικων Θυμάτων «Σπίτι του Παιδιού». Στη συνέχεια, το ΚΕΣΑΘΕΑ προέβη στην εκπόνηση σχεδίου υπουργικής απόφασης για τη ρύθμιση των συνθηκών λειτουργίας και των αρμοδιοτήτων τους, καθώς και στην σύνταξη του πρώτου στην ελληνική έννομη τάξη δομημένου πρωτόκολλου δικανικής συνέντευξης ανήλικων θυμάτων κακοποίησης, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα.

Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 74, 75 και 76 του Κεφαλαίου Ε του Νόμου 4478/2017 «Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης -Πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου» (ΦΕΚ 91Α'/23-06-17), συστήθηκαν τα Αυτοτελή Γραφεία Προστασίας Ανήλικων Θυμάτων «Σπίτι του Παιδιού», αρχικά στις Υπηρεσίες Επιμελητών Ανήλικων και Κοινωνικής Αρωγής (ΥΕΑ&ΚΑ) Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Πειραιά, Πατρών και Ηρακλείου και στη συνέχεια, με το άρθρο 35 του Ν. 4640/2019 (ΦΕΚ 190 Α' /30-11-19), απέκτησαν διοικητική αυτοτέλεια. «Το Σπίτι του Παιδιού» αποτελεί μια δομή στην οποία θα λαμβάνονται σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα οι καταθέσεις των ανήλικων θυμάτων κακοποίησης ελαχιστοποιώντας τον κίνδυνο του επανατραυματισμού τους από το επίσημο σύστημα.

Επίσης, με την ΥΑ7320/2019 (ΦΕΚ 2238 Β'/10-6-19) ρυθμίστηκαν τα θέματα λειτουργίας τους και θεσμοθετήθηκε η εφαρμογή του πρωτοκόλλου δικανικής εξέτασης ανήλικων του ΚΕΣΑΘΕΑ.

4. Το ελληνικό Δομημένο Πρωτόκολλο Δικανικής Συνέντευξης

Πρόκειται όπως αναφέρθηκε ήδη, για το πρώτο στην ελληνική δικαιοταξία Πρωτόκολλο Δικανικής Συνέντευξης των ισχυρισμών ανήλικων θυμάτων παραβίασης της γενετήσιας ελευθερίας τους. Είναι δε αυστηρά δομημένο καθώς αποτελείται από τρία συγκεκριμένα στάδια με επιμέρους υπο-στάδια, η τήρηση των οποίων είναι υποχρεωτική:

1) Προετοιμασία / Το χτίσιμο της σχέσης

- Η γνωριμία με τον επαγγελματία
- Η εγκαθίδρυση ενός υποστηρικτικού κλίματος
- Οι κανόνες της συνέντευξης

- Η εξάσκηση στην ελεύθερη αφήγηση
- Η οικογένεια

2) *Η διεξαγωγή του ουσιαστικού μέρους της συνέντευξης*

- Μετάβαση στο ουσιαστικό θέμα
- Ελεύθερη αφήγηση των γεγονότων
- Στοχευμένες ερωτήσεις για εμπλουτισμό των πληροφοριών

3) *Το κλείσιμο της συνέντευξης*

- Συνοψιση των όσων αναφέρθηκαν από τον ανήλικο
- Ηθική επιβράβευση - ευχαριστίες
- Ενημέρωση για το τι πρόκειται να ακολουθήσει
- Αναζήτηση έμπιστων προσώπων
- Παρότρυνση και ενθάρρυνση για μια ακόμα επικοινωνία ή συνάντηση
- Απευαισθητοποίηση – αποφόρτιση

Στάδιο 1: Το χτίσιμο της σχέσης

Πρόκειται για ένα στάδιο εξαιρετικής σημασίας καθώς από την έκβασή του θα κριθεί η επιτυχής συνέχεια της όλης διαδικασίας ή η αποτυχία της. Εδώ θα γίνει η προσπάθεια δόμησης μιας σχέσης εμπιστοσύνης και εγκαθίδρυσης ενός κλίματος εμπιστοσύνης, πάνω στα οποία θα οικοδομηθούν στη συνέχεια τα επόμενα στάδια (Collins, Doherty-Sneddon & Doherty, 2014). Όπως αποδείχθηκε ερευνητικά η σχέση εμπιστοσύνης η οποία θα δημιουργηθεί θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αυτό-αποκάλυψη αλλά και στην ακρίβεια των αναφορών του παιδιού (Saywitz, Larson, Hobbs & Wells, 2015). Η ενσυναίσθηση, αποτελεί τη σημαντικότερη δεξιότητα η οποία είναι θεμελιώδους σημασίας καθώς αποτελεί τη βάση μιας ουσιαστικής επικοινωνίας (Collins et al. 2014; Peters, 2019; Saywitz, Larson, Hobbs & Wells, 2015).

Η παράλειψη του εν λόγω σταδίου, συνιστά σοβαρό ατόπημα που μπορεί ακόμα και να φαλκιδεύσει τη διαδικασία της κατάθεσης στο σύνολό της, αμφισβητώντας την αξιοπιστία της. Πρόκειται με άλλα λόγια για το θεμέλιο λίθο κάθε προσπάθειας διερεύνησης της αλήθειας των ισχυρισμών του ανήλικου και παράλληλα

προστασίας του από ενδεχόμενο επανατραυματισμό του. Η παράλειψη ή η αποτυχία των επαγγελματιών στη δημιουργία μιας σχέσης εμπιστοσύνης και ενός ζεστού, ασφαλούς και υποστηρικτικού κλίματος, θα ενισχύσει τον ανακριτικό και μόνο χαρακτήρα της διαδικασίας, επιφέροντας αρνητικά αποτελέσματα (Θεμελή, 2014). Άλλωστε στη διεθνή βιβλιογραφία η χρήση του όρου «Δικανική συνέντευξη» (“Forensic Interview”) έναντι των όρων «Προανάκριση» και «Ανάκριση», υπογραμμίζει την ανάγκη για την εγκατάλειψη αναχρονιστικών πρακτικών και την υιοθέτηση διαδικασιών, φιλικών προς την ανηλικότητα που υπηρετούν το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού,

Η ποιότητα της σχέσης που θα αναπτυχθεί ανάμεσα στα δύο μέρη και το είδος της αλληλεπίδρασης που θα δημιουργηθεί, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο. Η γνωριμία με τον ανήλικο στόχο έχει να τη δημιουργία μιας σχέσης οικειότητας, βοηθώντας τον να διαχειριστεί αποτελεσματικότερα το άγχος του, διασκεδάζοντας παράλληλα τους φόβους του.

Η γνωριμία με τον επαγγελματία

- Ενημερώστε για το όνομα σας και επεξηγήστε το ρόλο σας.
- Εξηγήστε το λόγο και το στόχο της συνέντευξης.
- Ενημερώστε για την πορεία της διαδικασίας λαμβάνοντας υπόψη το αναπτυξιακό στάδιο και το νοητικό επίπεδο του παιδιού.
- Απαντήστε σε ερωτήσεις και προσπαθήστε να καθησυχάσετε τους φόβους του.
- Ενημερώστε για την ύπαρξη κάμερας και την οπτικοακουστική εγγραφή της συνέντευξης.

Η Εγκαθίδρυση ενός υποστηρικτικού κλίματος

- Επιτρέψτε στο παιδί να νιώσει άνετα και οικεία στο χώρο.
- Διατηρήστε βλεμματική επαφή και αποφύγετε τη σωματική.
- Παροτρύνετέ το να σας μιλήσει για ουδέτερα θέματα τα οποία το ενδιαφέρουν.
- Ακούστε προσεκτικά και προσπαθήστε με απλές ερωτήσεις να μάθετε περισσότερα για τα ενδιαφέροντά του και την καθημερινότητά του.

Η ενημέρωση για τη διαδικασία που θα ακολουθηθεί, η αναλυτική επεξήγηση των κανόνων της και η πρόσκληση σε συζήτηση για ένα ουδέτερο θέμα, καθιστούν τον ανήλικο κοινωνό στο εγχείρημα αυτό και συνοδοιπόρο στη δύσκολη διαδρομή προς την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας.

Οι κανόνες της συνέντευξης

- Επεξηγήστε στο παιδί τους βασικούς κανόνες πριν αρχίσετε τη συνέντευξη:

«Εάν δεν καταλάβεις την ερώτηση που σου κάνω, σε παρακαλώ πες το μου και εγώ θα προσπαθήσω ξανά».

«Εάν δεν κατανοήσω κάτι καλά ή εάν πω κάτι λάθος, σε παρακαλώ διόρθωσέ με».

«Εάν αισθανθείς κάποια στιγμή άσχημα, σε παρακαλώ πες το μου ή δείξε το μου με κάποιον τρόπο».

«Σε παρακαλώ να μου πεις μόνο την αλήθεια και να μου μιλήσεις μόνο για πράγματα που συνέβησαν στην πραγματικότητα».

«Εάν δεν είσαι σίγουρος/η για την απάντηση, σε παρακαλώ πες μου 'δεν ξέρω', 'δεν είμαι σίγουρος/η ή 'δε θυμάμαι'. Θα σε καταλάβω. Σε παρακαλώ πολύ μην τη μαντέψεις, μην την υποθέσεις».

«Όταν λες κάτι, ακόμα κι αν νομίζεις ότι το ξέρω, πες το οπωσδήποτε».

«Όταν μου διηγείσαι κάτι, μην ξεχνάς πως δεν ήμουν εκεί. Δεν ξέρω τι έχει συμβεί. Σε παρακαλώ να μου μιλήσεις με κάθε λεπτομέρεια για ό,τι έγινε από την αρχή έως το τέλος»

«Σου υπόσχομαι ότι δεν πρόκειται να σου θυμώσω για κάτι που θα μου πεις».

«Εάν κουραστείς, ενημέρωσέ με για να κάνουμε διάλειμμα».

Όσο δε καλύτερα κατανοήσει ο ανήλικος το πλαίσιο και το σκοπό της συνεργασίας του με τον επαγγελματία, τόσο θετικότερο και το κλίμα που θα δημιουργηθεί (Saywitz & Camparo, 1998). Οι ειδικοί προτείνουν σε αυτή τη φάση, να συζητηθούν θέματα ανώδυνα προκειμένου το παιδί να νιώσει πιο άνετα και φιλικά και να αποφευχθούν οι βιαστικές απευθείας αναφορές στο υπό εξέταση ζήτημα (Saywitz & Camparo, 1998). Παράλληλα, σε αυτή τη φάση θα ζητηθεί για πρώτη φορά η εξάσκηση της επεισοδιακής μνήμης για ένα ουδέτερο γεγονός, έτσι ώστε στο δεύτερο

στάδιο ο ανήλικος να είναι καλύτερα προετοιμασμένος, όταν θα χρειαστεί να ανακαλέσει μνημονικά ίχνη για το κρίσιμο συμβάν. Όπως ορθά επισημαίνεται, οι ανήλικοι οι οποίοι έχουν εξασκηθεί να ανακαλούν πληροφορίες στη φάση της δημιουργίας σχέσης εμπιστοσύνης, παρέχουν στα επόμενα στάδια πιο ακριβείς περιγραφές (Roberts, Lamb & Sternberg, 2004).

Εξάσκηση στην ελεύθερη αφήγηση

- Ζητήστε από το παιδί να σας αφηγηθεί ένα πρόσφατο, μη βίαιο γεγονός (ανάκληση επεισοδιακής μνήμης):

«Θα με ενδιέφερε να μάθω κι άλλα πράγματα για σένα. Θα ήθελες να μου πεις πώς περνάς τη μέρα σου; Πες μου όσα περισσότερα μπορείς από την αρχή μέχρι το τέλος.

Προσπάθησε να μην παραλήψεις τίποτα».

«Σκέψου σε παρακαλώ ποια είναι η αγαπημένη σου δραστηριότητα/χόμπι. Θυμήσου την τελευταία φορά που ασχολήθηκες με αυτή/ό και περιέγραψε μου όλα όσα έγιναν».

«Πριν λίγο μου μίλησες για μια εκδρομή που πήγες. Θα με ενδιέφερε πολύ να μου πεις τα πάντα σχετικά με αυτή».

- Υπογραμμίστε πόσο πολύ σας ενδιαφέρουν οι λεπτομέρειες και τονίστε τη σημασία της χρονικής ακολουθίας των γεγονότων:

«Προσπάθησε να μου αφηγηθείς με κάθε λεπτομέρεια, από την αρχή μέχρι το τέλος».

- Εξηγήστε στο παιδί πόσο σημαντικό είναι κατά τη διάρκεια της συζήτησης που θα ακολουθήσει να αφηγηθεί κατά τον ίδιο τρόπο όλα όσα συνέβησαν:

«Με ενδιαφέρει πολύ να μου πεις ό,τι θυμάσαι με κάθε λεπτομέρεια. Μπορείς να μου μιλήσεις και για καλά /ευχάριστα και για κακά/δυσάρεστα πράγματα που έγιναν».

Οι παραπάνω συζητήσεις συν τοις άλλοις, επιτρέπουν στον επαγγελματία να αξιολογήσει τη γλωσσική και αντιληπτική ικανότητα του παιδιού, καθώς και την ικανότητά του να διακρίνει την αλήθεια από το ψέμα και την πραγματικότητα από τη φαντασία. Ο ανήλικος έτσι «μετατρέπεται» από έναν ανακρινόμενο -με υποχρέωση

απάντησης σε ερωτήματα που τίθενται στο πλαίσιο μιας δογματικής και ιδιαίτερα αυστηρής διαδικασίας - σε έναν ισότιμο συνομιλητή με δικαιώματα.

Αναμφίβολα, η σχέση εμπιστοσύνης και ζεστασιάς, η οποία είναι απαραίτητο να δομηθεί με τον συνεντευκτή προκειμένου να βιώσει το παιδί το αίσθημα του σεβασμού, της ασφάλειας και της αποδοχής, αποτελούν το κλειδί για μια πετυχημένη εκμείωση πληροφοριών και τη λήψη μιας έγκυρης και πλούσια κατάθεσης (Saywitz, Larson, Hobbs & Wells, 2015). Εξαιρετικής σημασίας είναι η διατήρηση του θετικού κλίματος καθ' όλη τη διάρκεια της διεξαγωγής της δικανικής συνέντευξης. Έρευνες επιβεβαιώνουν ότι σε αντίθετη περίπτωση υπάρχει μεγάλη απροθυμία των θυμάτων να αποκαλύψουν την κακοποίησή τους (Teoh & Lamb, 2010).

Τονίζεται επίσης η αναγκαιότητα για χρήση γλώσσας που λαμβάνει υπόψη την ηλικία του παιδιού, εναρμονίζοντας τις απαιτήσεις της συνέντευξης με το αναπτυξιακό του στάδιο και τις ιδιαίτερες ικανότητές του (Saywitz & Camparo, 1998). Όπως επισημαίνεται, η αποτυχία επίδειξης ενσυναίσθησης, υποσκάπτει κάθε προσπάθεια επικοινωνίας και ενέχει τον κίνδυνο να οδηγήσει σε αναληθή εκμείωση πληροφοριών και σε επανατραυματισμό του θύματος (Saywitz & Snyder, 1993).

Στάδιο 2: Η διεξαγωγή του ουσιαστικού μέρους της συνέντευξης

Πρόκειται για την κύρια φάση της δικανικής διαδικασίας κατά την οποία θα διερευνηθούν οι ισχυρισμοί του ανήλικου και θα αναζητηθεί η ουσιαστική αλήθεια. Κρίσιμο σημείο είναι εκείνο της μετάβασης από το πρώτο στάδιο, στο ουσιαστικό θέμα η διερεύνηση του οποίου θα απασχολήσει το μεγαλύτερο μέρος της συνέντευξης.

Ο συνεντευκτής προσκαλεί τον ανήλικο με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, σύμφωνα με τα διεθνή πρωτόκολλα όπως για παράδειγμα: «*Τώρα που σε ξέρω κάπως καλύτερα, θέλω να συζητήσουμε γιατί είσαι εδώ σήμερα.*» ή «*Γνωρίζεις γιατί βρισκόμαστε εδώ σήμερα;*», (Lamb et al., 2002; NCAC, 2018; NICHD forensic interview protocol, 2014; Wasington State Child Interview Guide, 2009).

Μετάβαση στο ουσιαστικό θέμα

Ανοιχτή ερώτηση/πρόσκληση σε συζήτηση:

«Τώρα που γνωριστήκαμε λίγο καλύτερα, ήρθε η στιγμή να μιλήσουμε για κάτι άλλο... για το λόγο που βρισκόμαστε εδώ σήμερα. Γνωρίζεις για ποιο λόγο ήρθες εδώ σήμερα;»

«Για ποιο λόγο νομίζεις πως σε έφεραν εδώ οι γονείς σου, η δασκάλα σου, η νονά σου;»

«Είμαι εδώ για να ακούσω όλα όσα έχεις να μου πεις. Είναι σημαντικό να καταλάβω για ποιο λόγο είσαι εδώ. Θες να μου μιλήσεις;»

«Υπάρχει κάτι που σε απασχολεί, κάτι που σε ανησυχεί; Μπορείς να μου μιλήσεις για όλα, από τη αρχή μέχρι το τέλος.»

Το πρωτόκολλο υποστηρίζει σε όλα του τα στάδια -κυρίως σε αυτή την κρίσιμη φάση της μετάβασης - τη χρήση περισσότερων προτροπών και ενθαρρύνσεων, όταν οι ανήλικοι φαίνονται να διστάζουν.

«Καταλαβαίνω ότι κάτι πρέπει να σου έχει συμβεί. Θα ήθελες σε παρακαλώ να μου πεις τι σε απασχολεί; Είμαι εδώ για να σε ακούσω με κάθε λεπτομέρεια, από την αρχή μέχρι το τέλος.»

«Καταλαβαίνω ότι σου είναι δύσκολο. Θέλω να ξέρεις όμως ότι με ενδιαφέρει πολύ να σε ακούσω. Στο δωμάτιο αυτό μπορείς να μιλήσεις για ό,τι σου έχει συμβεί δίχως να φοβάσαι. Εδώ είσαι ασφαλής. Θα ήθελες λοιπόν να μου πεις;»

«Όπως σου είπα η δουλειά μου είναι να μιλάω σε παιδιά για διάφορα πράγματα που ίσως τους έχουν τύχει. Ίσως δε γνωρίζεις ότι εδώ έρχονται παιδιά για να μιλήσουν για τα προβλήματά τους. Έχουμε ακούσει πολλά παιδιά που μπορεί να έχουν τα ίδια προβλήματα με εσένα. Πες μου, πώς πάνε τα πράγματα;»

Στη συνέχεια, ο επαγγελματίας ενθαρρύνει το παιδί να αφηγηθεί το ίδιο από τη δική του οπτική τι ακριβώς έχει λάβει χώρα. Εδώ προκρίνεται έναντι των ερωτήσεων η τεχνική της ελεύθερης αφήγησης, καθώς με τον τρόπο αυτό αυξάνονται οι πιθανότητες απόσπασης μιας αφήγησης με την ανάδυση μεγαλύτερου όγκο

μνημονικών ιχνών και άρα της λήψης μιας πιο αξιόπιστης κατάθεσης (Hershkowitz, 2009; Lamb et al., 2002; Sternberg et al., 2001). Διασφαλίζεται δε παράλληλα, η προστασία του ανήλικου από διαδικασίες ανακριτικού τύπου.

Η φάση της ελεύθερης αφήγησης μετά την αποκάλυψη του παιδιού ξεκινάει συνήθως με μια δήλωση του συνεντευκτή όπως: *«Πες μου τα όλα σχετικά με αυτό», «Πες μου τα πάντα από την αρχή μέχρι το τέλος», «Με ενδιαφέρει πολύ να μου πεις ό,τι θυμάσαι με κάθε λεπτομέρεια. Μπορείς να μου μιλήσεις και για καλά /ευχάριστα και για κακά/δυσάρεστα πράγματα που έγιναν».*

Ο επαγγελματίας σε μια προσπάθεια εμπλουτισμού των παρεχόμενων πληροφοριών και διερεύνησης των ισχυρισμών του ανήλικου, απευθύνει στοχευμένες ερωτήσεις, αρχικά ανοιχτού τύπου και μόνο στην περίπτωση κατά την οποία θεωρεί ότι λείπουν σημαντικές πληροφορίες, θα κάνει σταδιακή χρήση ερωτήσεων κλειστού τύπου (Stenberg et al. 1997).

Στοχευμένες ερωτήσεις για εμπλουτισμό των πληροφοριών

Χρησιμοποιείτε αρχικά γενικές ερωτήσεις ανοιχτού τύπου για εκμαίευση σημαντικών πληροφοριών:

«Μπορείς σε παρακαλώ πολύ να μου πεις περισσότερα για την πρώτη φορά που έγινε αυτό;»

«Σκέψου πάλι εκείνη την ημέρα και πες μου σε παρακαλώ όλα όσα έγιναν από την αρχή μέχρι το τέλος».

«Θα ήθελες να μου πεις περισσότερα για το γεγονός το οποίο μου ανέφερες πριν;»

«Ανέφερες τον/την ... Μίλησέ μου σχετικά».

«Είπες πριν ότι ... Πες μου τι ακριβώς έγινε με όσες περισσότερες λεπτομέρειες θυμάσαι».

Το σύνολο της διεθνούς βιβλιογραφίας τονίζει τη σημαντικότητα της τήρησης βασικών κανόνων διατύπωσης των ερωτήσεων (Davies & Westcott, 1999).

- Αποφυγή καθοδηγητικών ερωτήσεων και ερωτήσεων πολλαπλής επιλογής.
- Απεύθυνση μιας μόνο ερώτησης τη φορά.
- Επεξήγηση του λόγου της επανάληψης της ίδιας ερώτησης, αν πρέπει να τεθεί για εκ νέου.

- Προσαρμογή της γλώσσας στο αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού.
- Χρήση σωστής άρθρωσης του λόγου καθώς και καθαρής και κατανοητής προφοράς.
- Υιοθέτηση απλών, καθημερινών και κατανοητών λέξεων.
- Αποφυγή χρήσης επιστημονικών όρων, αμφίσημων εννοιών, ιδιοματισμών, μεταφορών και δύσκολων συνώνυμων.

Στάδιο 3: Το κλείσιμο της συνέντευξης

Για την ολοκλήρωση της συνέντευξης απαιτείται ένα ακόμα τελευταίο στάδιο, ιδιαίτερης αξίας. Πρόκειται για το κλείσιμο της όλης διαδικασίας. Στο σημείο αυτό λαμβάνει χώρα μια συνόψιση των όσων ήδη αναφέρθηκαν. Στη συνέχεια ενθαρρύνεται ο ανήλικος να διορθώσει ή να προσθέσει ό,τι άλλο θέλει και να διατυπώσει τυχόν απορίες και ερωτήσεις («*Μήπως υπάρχει κάτι άλλο που θα ήθελες να μου πεις;*», «*χεις μήπως καμία ερώτηση/απορία;*»).

Εξαιρετικής σημασίας είναι η ηθική του επιβράβευση από τον συνεντευκτή («*Σε ευχαριστώ πολύ που μου μίλησες σήμερα. Ξέρω πόσο δύσκολο σου ήταν*», «*Ήσουν πολύ γενναίος/α. Σε ευχαριστώ πολύ για όσα μου είπες*»), ο καθησυχασμός των φόβων και των ανησυχιών του («*Μη φοβάσαι. Δε φταις εσύ για ό,τι έγινε, δεν πρόκειται να τιμωρηθείς. Αυτές ήταν απειλές για να μην πεις το μυστικό ποτέ σε κανέναν*»), η ενημέρωσή του για το τι πρόκειται να ακολουθήσει και στη συνέχεια η παρότρυνση και η ενθάρρυνσή του για μια ακόμα επικοινωνία ή συνάντηση («*Θέλω να ξέρεις πως είμαι πάντα εδώ για σένα κάθε φορά που θελήσεις να μου μιλήσεις*»).

Το στάδιο αυτό ολοκληρώνεται με την προσπάθεια απευαισθητοποίησης / αποφόρτισης του ανήλικου. Ο ίδιος καλείται στη φάση αυτή να μιλήσει για ένα ουδέτερο θέμα το οποίο δε συνδέεται με όσα έχει ερωτηθεί νωρίτερα («*Υποθέτω ότι πρέπει να πείνασες. Ποιο είναι το αγαπημένο σου φαγητό;*», «*Με τι σου αρέσει να ασχολείσαι τον ελεύθερο χρόνο σου;*»). Στόχος είναι αφενός μεν η επαναφορά ενός κλίματος ισορροπίας, ασφάλειας και ηρεμίας, αφετέρου δε η επίδειξη σεβασμού και γνήσιου ενδιαφέροντος για τη ψυχοσυναισθηματική κατάσταση του παιδιού μετά από τη λήψη της κατάθεσής του. Ο συνεντευκτής με τον τρόπο αυτό επιδεικνύει ενσυναίσθηση, καθώς δεν ενδιαφέρεται μόνο για την εκμείευση των πληροφοριών εκείνων που του είναι σημαντικές για την ανεύρεση της αλήθειας, αλλά και για τις συνέπειες που μπορεί να έχει για τον ανήλικο η εμπλοκή του σε μια διαδικασία εξορισμού δυσχερή και επώδυνη.

Καθώς προέχει η βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, η προστασία των δικαιωμάτων του και η αποφυγή του επανατραυματισμού του, η τήρηση του τελευταίου αυτού σταδίου -με το οποίο ολοκληρώνεται η δικανική εξέταση- έχει ιδιαίτερη αξία και σημασία. Αντίθετα, η παράλειψή του μπορεί να υπονομεύσει το βασικό στόχο και τη φιλοσοφία της όλης διαδικασίας. Η φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη δεν αποτελεί μια θεωρητική κατασκευή, καθώς οι επιταγές της δεν μπορούν να πραγματοποιούν δίχως να λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες των ίδιων των παιδιών, δίχως να τους συμπεριφέρεται με αξιοπρέπεια, σεβασμό και φροντίδα

5. Επίλογος

Το πρωτόκολλο δικανικής συνέντευξης ανήλικων θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης αποτελεί μια τομή στο πεδίο της προστασίας της ανηλικότητας στη δικαιοταξία μας. Ωστόσο σήμερα, οι ανήλικοι εξακολουθούν να επαναθυματοποιούνται, σε πολύωρες και επαναλαμβανόμενες καταθέσεις στις οποίες εμπλέκεται μεγάλος αριθμός επαγγελματιών, όπου ο καθένας ακολουθεί τη δική του «μεθοδολογία» παρά τις επιταγές του θεσμικό μας πλαισίου ήδη από το 2019.

Τα θύματα εξακολουθούν δε -σε αντίθεση με τις διεθνείς καλές - να καλούνται για προανάκριση στα Αστυνομικά Τμήματα της χώρας, ακόμα και στην Αθήνα, όπου ξεκίνησε μετά από πολυετή καθυστέρηση η λειτουργία του μοναδικού «Σπιτιού του Παιδιού».

Ο κίνδυνος της επαναθυματοποίησής τους, της διαμόρφωσης εσφαλμένης δικανικής κρίσης και της απομάκρυνσης από την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας είναι μεγάλος.

Καθώς το πρώτο πρωτόκολλο δικανικής συνέντευξης στη δική μας δικαιοταξία θεσπίστηκε εδώ και χρόνια, η άμεση εφαρμογή του στο πεδίο και η εκπαίδευση όλων των εμπλεκόμενων επαγγελματιών, αποτελεί ανάγκη αδήριτη και επιτακτική. Η δικαιοκρατική κουλτούρα δεν εντέλλεται και δεν επιβάλλεται μηχανιστικά με διατάξεις νόμου. Απαιτεί έμπρακτο σεβασμό στην ανηλικότητα κατά τις επιταγές της Διεθνούς Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού.

Δε συνεπάγεται άραγε ακυρότητα της διαδικασίας η υιοθέτηση πρακτικών άλλων από αυτές που επιτάσσει ο Νομοθέτης;

Βιβλιογραφία

- Collins, K., Doherty-Sneddon, G., & Doherty, M. (2014). Practitioner perspectives on rapport building during child investigative interviews. *Psychology, Crime & Law*, 20:9: 884-901.
- Davies, G. M., & Westcott, H. L. (1999). Interviewing Child Witnesses under the Memorandum of Good Practice: A research review. *Policing & Reducing Crime, Police Research Series*, Paper 115.
- Faller, K. C. (2003). *Understanding and assessing child sexual maltreatment* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Fisher, R. P., & Geiselman, R. E. (1992). *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: The cognitive interview*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Guidance on Interviewing Child Witnesses in Scotland (2003). *Supporting Child Witnesses guidance pack*. Publishes by Scottish Executive St. Andrew's House, Edinburgh.
- Hardy, C., & van Leeuwen, S. (2004). Interviewing young children: Effects of probe structures and focus of rapport– building talk on the qualities of young children's eyewitness statements. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 36, 155-165.
- Hershkowitz, I. (2009). Socioemotional Factors In Child Sexual Abuse Investigations. *Child Maltreatment*, 14(2): 172-181.
- Home Office (2011). *Achieving the best evidence in criminal proceeding* (Revised) London: Author.
- Home Office (2002). *Achieving the best evidence in criminal proceedings: Guidance for vulnerable and intimidated witnesses, including children*. London, UK, HMSO.
- Home Office (1992). *The Memorandum of Good Practice on Video Recorded Interviews with child witnesses for Criminal Proceedings*. London, UK, HMSO.
- Lamb, M. E., Orbach, Y., Stenberg, K. J., Espilin, P. W. & Hershkowitz, I. (2002). The effects of forensic practices on the quality of information provided by

- alleged victims of child abuse. In H. L. Westcott, G. M. Davies, and R. Bull (Eds.), *Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice*. (pp. 131-145). Chichester, England: Wiley.
- Lamb, M., & Sternberg, K. (1999, March). *Eliciting accurate investigative statements from children*. Presentation given at the 15th National Symposium on Child Sexual Abuse, Huntsville, AL.
- Lyon, T. D. (2002b, May). *Minimizing suggestibility and maximizing competency through structured interviewing*. Presentation at the 10th Annual Colloquium of the American Professional Society on the Abuse of children, New Orleans, LA.
- Memon, A., & Higham. P. A. (1999). A review of the cognitive interview. *Psychology, Crime & Law*, 5(1): 17-196.
- Memon, A., Wark, L., Holley, A., Bull, R., & Koehnken, G. (1997). *Eyewitness Performance in Cognitive and Structured Interviews*. *Memory*, 5(5): 639-656.
- National Children Advocacy Center (2018). Forensic Interview Structure. Alabama, USA.
- National Institute of Child Health and Human Development. (1999). *NICHD forensic interview protocol* (Available from Michael Lamb, National Institute of Child Health and Human Development, P.O Box 3006, Rockville, MD 20847).
- Peters, M. (2019). Building rapport with childhood sexual abuse victims from an attachment theory perspective: A qualitative research study. *A Dissertation Presented in Partial Fulfillment Of the Requirements for the Degree*. ProQuest 13879717.
- Poole, D. A., & Lamb, M. (1998). *Investigative interviews of children*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Price, E. A., Ahern, E. C., & Lamb, M. E. (2016). Rapport-Building in Investigative Interviews of Alleged Child Sexual Abuse Victims. *Applied Cognitive Psychology*, 30: 743-749.
- Roberts, K.P., Lamb, M.E., & Sternberg, K.J. (2004). The effects of rapport-building style on children's reports of a staged event. *Applied Cognitive Psychology*, 18: 189-202.
- Saywitz, K. J., & Camparo, L. (1998). Interviewing child witnesses: A developmental perspective. *Child Abuse and Neglect*, 22(8): 825-843.

- Saywitz, K. J., Larson, R. P., Hobbs, S. D., & Wells, C. R. (2015). Developing Rapport with Children in Forensic Interviews: Systematic Review of Experimental Research. *Behavioral Sciences and the Law*, 33: 372-389.
- Saywitz, K., & Snyder, L. (1993). Improving children's testimony with preparation. In G. Goodman and B. Bottoms (Eds.), *Child victims, child witnesses: Understanding and Improving testimony* (pp. 117-146). New York: Guilford Press.
- State of Michigan. (2005, April). *Forensic Interview Protocol* (DHS Publ. No. 779, Rev.). Lansing, MI: Governor's Task Force on Children's Justice and the Michigan Department of Human Sciences.
- Sternberg, K. J., Lamb, M. E., Davies, G. A., & Westcott, H. L. (2001). The Memorandum of Good Practice: Theory versus application. *Child Abuse & Neglect*, 25: 669-681.
- Teoh, Y., & Lamb, M., (2010). Preparing children for Investigate Interviews: Rapport Building, Instruction and Evaluation. *Applied Developmental Science*. 14: 154-163.
- Themeli, O. & Panagiotaki, M. (2014). Forensic interviews with children victims of sexual abuse: The role of the counselling psychologist. *The European Journal of Counselling Psychology*, 3(1), 1-19.
- Θεμελή, Ό. (2014). *Τα παιδιά καταθέτει. Η δικανική εξέταση ανηλίκων μαρτύρων, θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος (ISBN 978-960-499-108-2)*
- Θεμελή, Ό. (2013). Ανήλικα θύματα «χαμένα στην κατάθεση». Από την αποκάλυψη της σεξουαλικής κακοποίησης στις δικανικές συνεντεύξεις, *Εγκληματολογία*, 2: 28-35.
- Θεμελή, Ό. (2010). Γιατί τα Παιδιά δεν Αποκαλύπτουν τη Σεξουαλική τους Κακοποίηση; Μια Απόπειρα Κατανόησης της Διαδικασίας Αποκάλυψης. Στο Γ. Νικολαΐδης και Μ. Σταυριανάκη (επιμ.), *Βία στην Οικογένεια - Τεκμηριωμένη Πρακτική και Τεκμήρια από την Πρακτική* (σελ. 203- 222). Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ,
- Washington State Child Interview Guide. (2007). *Washington State Child Interview Guide*. Harborview Center for Sexual Assault & Traumatic Stress and WA

State Criminal Justice Training Commission, In cooperation with the
Department of Social and Health Services, Revised 9/07.

Παράρτημα

ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΔΙΚΑΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΜΕ ΑΝΗΛΙΚΑ ΘΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ (ΥΑ7320/2019 (ΦΕΚ 2238 Β'/10-6-19))

ΣΤΑΔΙΟ 1: Το χτίσιμο της σχέσης

A. Η γνωριμία με τον επαγγελματία

- Ενημερώστε για το όνομα σας και επεξηγήστε το ρόλο σας.
- Εξηγήστε το λόγο και το στόχο της συνέντευξης.
- Ενημερώστε για την πορεία της διαδικασίας λαμβάνοντας υπόψη το αναπτυξιακό στάδιο και το νοητικό επίπεδο του παιδιού.
- Απαντήστε σε ερωτήσεις και προσπαθήστε να καθησυχάσετε τους φόβους του.
- Ενημερώστε για την ύπαρξη κάμερας και την οπτικοακουστική εγγραφή της συνέντευξης:
 - «Εκεί υπάρχει μια κάμερα για να καταγράψει όλη μας τη συζήτηση. Έτσι μόνο θα μπορώ να θυμάμαι ακριβώς τι μου είπες. Επίσης, έτσι δε θα χρειαστεί να μιλήσεις και πάλι σε κανέναν για ό,τι έγινε.»

B. Η Εγκαθίδρυση ενός υποστηρικτικού κλίματος

- Επιτρέψτε στο παιδί να νιώσει άνετα και οικεία στο χώρο.
- Διατηρήστε βλεμματική επαφή και αποφύγετε τη σωματική.
- Παροτρύνετέ το να σας μιλήσει για ουδέτερα θέματα τα οποία το ενδιαφέρουν.
- Ακούστε προσεκτικά και προσπαθήστε με απλές ερωτήσεις να μάθετε περισσότερα για τα ενδιαφέροντά του και την καθημερινότητά του.

Γ. Οι κανόνες της συνέντευξης

- Επεξηγήστε στο παιδί τους βασικούς κανόνες πριν αρχίσετε τη συνέντευξη:
 - «Εάν δεν καταλάβεις την ερώτηση που σου κάνω, σε παρακαλώ πες το μου και εγώ θα προσπαθήσω ξανά».
 - «Εάν δεν κατανοήσω κάτι καλά ή εάν πω κάτι λάθος, σε παρακαλώ διόρθωσέ με».
 - «Εάν αισθανθείς κάποια στιγμή άσχημα, σε παρακαλώ πες το μου ή δείξε το μου με κάποιο τρόπο».
 - «Σε παρακαλώ να μου πεις μόνο την αλήθεια και να μου μιλήσεις μόνο για πράγματα που συνέβησαν στην πραγματικότητα».
 - «Εάν δεν είσαι σίγουρος/η για την απάντηση, σε παρακαλώ πες μου 'δεν ξέρω', 'δεν είμαι σίγουρος/η ή 'δε θυμάμαι'. Θα σε καταλάβω. Σε παρακαλώ πολύ μην τημαντέψεις, μην την υποθέσεις».
 - «Όταν λες κάτι, ακόμα κι αν νομίζεις ότι το ξέρω, πες το οπωσδήποτε».
 - «Όταν μου διηγείσαι κάτι, μην ξεχνάς πως δεν ήμουν εκεί. Δεν ξέρω τι έχει συμβεί. Σε παρακαλώ να μου μιλήσεις με κάθε λεπτομέρεια για ό,τι έγινε από την αρχή έως το τέλος».
 - «Σου υπόσχομαι ότι δεν πρόκειται να σου θυμώσω για κάτι που θα μου πεις».
 - «Εάν κουραστείς, ενημέρωσέ με για να κάνουμε διάλειμμα».

Παρατηρήσεις:

- α) Εξηγήστε τους κανόνες της συνέντευξης με απλό και κατανοητό τρόπο, προσαρμόζοντας πάντα τη γλώσσα που χρησιμοποιείτε στην ηλικία του παιδιού.
- β) Τονίστε τη σημασία που έχει να ειπωθεί μόνο η αλήθεια και μόνο ότι πραγματικά έγινε.

Σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, με τη χρήση παραδειγμάτων διερευνήστε εάν είναι σε θέση:

- να διακρίνουν μεταξύ αλήθειας και ψεύδους, πραγματικότητας και φαντασίας:
 - «Αν θα έλεγα για παράδειγμα ότι τα ρούχα που φοράω είναι κόκκινα, θα έλεγα αλήθεια ή ψέματα;»

Εάν το παιδί πει «ψέματα», πείτε:

«Σωστά. Έτσι είναι, γιατί τα ρούχα που φοράω είναι μπλε. Σε παρακαλώ πολύ θα ήθελα όση ώρα θα είμαστε μαζί να μου πεις μόνο την αλήθεια.»

- να διακρίνουν μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας:
 - «Αν σου έλεγα ότι στη γειτονιά αυτή κυκλοφορεί ένας δεινόσαυρος, τι θα έλεγες;»

Εάν το παιδί πει «αυτό δεν είναι δυνατό», πείτε:

«Σωστά. Έτσι είναι γιατί δεν υπάρχουν δεινόσαυροι. Θα ήθελα σε παρακαλώ να μου μιλήσεις όση ώρα θα είμαστε μαζί μόνο για πράγματα που έγιναν στην πραγματικότητα. Δε θα ήθελα να φανταστείς τίποτα.»

- να επιλέξουν να πουν «δεν ξέρω», σε περίπτωση που δε γνωρίζουν την απάντηση:
 - «Αν σε ρωτούσα για παράδειγμα πώς λένε τα παιδιά μου, τι θα απαντούσες;»

Εάν το παιδί πει «δεν ξέρω», πείτε:

«Σωστά. Δεν ξέρεις την απάντηση. Θα σε παρακαλούσα στη συζήτηση που θα κάνουμε ότι αν δε γνωρίζεις κάτι, απλά να μου το πεις. Μην προσπαθήσεις να μαντέψεις.»

- να διαφωνήσουν σε περίπτωση που ειπωθούν πράγματα που δεν ισχύουν:
 - «Τι θα μου απαντούσες αν έλεγα ότι τώρα κάθεται στο πάτωμα, ενώ κάθεται στην καρέκλα;»

Εάν το παιδί πει «δεν είναι αλήθεια γιατί κάθομαι στην καρέκλα», πείτε:

«Σωστά. Τώρα κατάλαβες ότι αν στη συνέχεια πω κάτι που δεν ισχύει ή που είναι λάθος, θα πρέπει να μου το πεις.»

γ) Εάν ο ανήλικος σας ζητήσει εξ' αρχής - ως όρο για να σας μιλήσει- να τηρήσετε απόλυτη εχεμύθεια σε σχέση με τον φερόμενο ως δράστη και το περιβάλλον του, πείτε:

- «Καταλαβαίνω την αγωνία σου. Σου υπόσχομαι ότι δεν πρόκειται να μεταφέρω τίποτα σε εκείνους για τους οποίους ανησυχείς. Προκειμένου να σε βοηθήσω περισσότερο, μπορεί να χρειαστεί να μιλήσω και σε άλλους επαγγελματίες που ενδιαφέρονται επίσης για τα προβλήματα των παιδιών».

δ) Εάν ο ανήλικος σας ζητήσει να του υποσχεθείτε - προκειμένου να σας μιλήσει- ότι ο δράστης δε θα τιμωρηθεί για ό,τι του προκάλεσε (π.χ ότι δε θα πάει φυλακή), πείτε:

- «Καταλαβαίνω πώς αισθάνεσαι και τι πραγματικά θέλεις. Όμως δεν είναι δική μου δουλειά να αποφασίζω για το τι θα γίνει τελικά με εκείνον/η που σου συμπεριφέρθηκε έτσι. Αυτό δεν μπορώ να στο υποσχεθώ, ούτε και να προβλέψω τι τελικά θα του/της συμβεί. Μπορώ μόνο να σου υποσχεθώ ότι θα κάνω ό,τι μπορώ για να σε βοηθήσω. Είσαι σύμφωνος/η;»

Δ. Εξάσκηση στην ελεύθερη αφήγηση

- Ζητήστε από το παιδί να σας αφηγηθεί ένα πρόσφατο, μη βίαιο γεγονός (ανάκληση επεισοδιακής μνήμης):

- «Θα με ενδιέφερε να μάθω κι άλλα πράγματα για σένα. Θα ήθελες να μου πεις πώς περνάς τη μέρα σου; Πες μου όσα περισσότερα μπορείς από την αρχή μέχρι το τέλος. Προσπάθησε να μην παραλήψεις τίποτα».
- «Σκέψου σε παρακαλώ ποια είναι η αγαπημένη σου δραστηριότητα/χόμπυ. Θυμήσου την τελευταία φορά που ασχολήθηκες με αυτή/ό και περιέγραψε μου όλα όσα έγιναν.»
- «Πριν λίγο μου μίλησες για μια εκδρομή που πήγες. Θα με ενδιέφερε πολύ να μου πεις τα πάντα σχετικά με αυτή».

- Υπογραμμίστε πόσο πολύ σας ενδιαφέρουν οι λεπτομέρειες και τονίστε τη σημασία της χρονικής ακολουθίας των γεγονότων:

- «Προσπάθησε να μου αφηγηθείς με κάθε λεπτομέρεια, από την αρχή μέχρι το τέλος».

- Εξηγήστε στο παιδί πόσο σημαντικό είναι κατά τη διάρκεια της συζήτησης που θα ακολουθήσει να αφηγηθεί κατά τον ίδιο τρόπο όλα όσα συνέβησαν:

- «Με ενδιαφέρει πολύ να μου πεις ό,τι θυμάσαι με κάθε λεπτομέρεια. Μπορείς να μου μιλήσεις και για καλά /ευχάριστα και για κακά/δυσάρεστα πράγματα που έγιναν».

- Ακούστε προσεκτικά δίχως να διακόπτετε.

- Ενθαρρύνετε για περαιτέρω αφήγηση:

- «Και μετά τι έγινε;»
- «Μου είπες ότι πήγατε στην παιδική χαρά. Μπορείς να μου μιλήσεις περισσότερο για αυτό;»
-

Ε. Η Οικογένεια

- Συλλέξτε βασικές πληροφορίες για την οικογένεια του ανήλικου:

- «Θα ήθελα να μου μιλήσεις για την οικογένειά σου».
- «Ποιοι ζούνε μαζί σου στο σπίτι;»
- «Θες να μου πεις περισσότερα πράγματα για την οικογένειά σου;»

Παρατηρήσεις:

Σε παιδιά προσχολικής ή πρώτης σχολικής ηλικίας μπορεί εάν είναι βοηθητικό για το παιδί, να του δοθεί η δυνατότητα να καταγράψει τα μέλη της οικογένειάς του σε ένα χαρτί ή/και να τα ζωγραφίσει.

ΣΤΑΔΙΟ 2: Η διεξαγωγή του ουσιαστικού μέρους της συνέντευξης

A. Μετάβαση στο ουσιαστικό θέμα

- Ανοιχτή ερώτηση/πρόσκληση σε συζήτηση:

- «Τώρα που γνωριστήκαμε λίγο καλύτερα, ήρθε η στιγμή να μιλήσουμε για κάτι άλλο... για το λόγο που βρισκόμαστε εδώ σήμερα. Γνωρίζεις για ποιο λόγο ήρθες εδώ σήμερα;»
- «Για ποιο λόγο νομίζεις πως σε έφεραν εδώ οι γονείς σου, η δασκάλα σου, η νονά σου;»
- «Είμαι εδώ για να ακούσω όλα όσα έχεις να μου πεις. Είναι σημαντικό να καταλάβω για ποιο λόγο είσαι εδώ. Θες να μου μιλήσεις;»
- «Υπάρχει κάτι που σε απασχολεί, κάτι που σε ανησυχεί; Μπορείς να μου μιλήσεις για όλα, από τη αρχή μέχρι το τέλος».

Παρατηρήσεις:

Αν το παιδί απαντάει, ακούστε προσεκτικά και δώστε όσο χρόνο χρειάζεται. Σε περίπτωση άρνησης ή δυσκολίας του παιδιού να μιλήσει, προβείτε σταδιακά σε περισσότερες προτροπές/ενθαρρύνσεις:

- «Καταλαβαίνω ότι κάτι πρέπει να σου έχει συμβεί. Θα ήθελες σε παρακαλώ να μου πεις τι σε απασχολεί; Είμαι εδώ για να σε ακούσω με κάθε λεπτομέρεια, από την αρχή μέχρι το τέλος».
- «Καταλαβαίνω ότι σου είναι δύσκολο. Θέλω να ξέρεις όμως ότι με ενδιαφέρει πολύ να σε ακούσω. Στο δωμάτιο αυτό μπορείς να μιλήσεις για ό,τι σου έχει συμβεί δίχως να φοβάσαι. Εδώ είσαι ασφαλής. Θα ήθελες λοιπόν να μου πεις;»
- «Όπως σου είπα η δουλειά μου είναι να μιλάω σε παιδιά για διάφορα πράγματα που ίσως τους έχουν τύχει. Ίσως δε γνωρίζεις ότι εδώ έρχονται παιδιά για να μιλήσουν για

τα προβλήματά τους. Έχουμε ακούσει πολλά παιδιά που μπορεί να έχουν τα ίδια προβλήματα με εσένα. Πες μου, πώς πάνε τα πράγματα;»

B. Ελεύθερη αφήγηση των γεγονότων

- Ενθαρρύνετε τον ανήλικο να σας αφηγηθεί ό,τι συνέβη, από την αρχή μέχρι το τέλος:
 - «Θα ήθελα να σου ζητήσω να μου πεις τα πάντα σχετικά με αυτό».
- Ακούστε ενεργητικά, δείξτε ενσυναίσθηση, προσπαθήστε να αντανakλάσετε το συναίσθημα του παιδιού, δώστε έμφαση στο λεκτικό σας ύφος και τη γλώσσα του σώματος.
- Διατηρήστε την ψυχραιμία σας και οριοθετήστε το δικό σας συναίσθημα.
- Αφήστε το παιδί να καθορίσει το ίδιο το ρυθμό της συνέντευξης.
- Επιτρέψτε του να εκφράζει και να αναφέρει οποιοδήποτε συναίσθημα.
- Μη διακόπτετε, μη διορθώνετε, μη συμπληρώνετε και μην προσθέτετε πληροφορίες.
- Μην ενοχοποιείτε (π.χ. «τι έκανες και σου φέρθηκε με αυτόν τον τρόπο;»)
- Χρησιμοποιείτε τις δεξιότητες της στοιχειώδους ενθάρρυνσης και της παράφρασης προκειμένου να παροτρύνετε τον ανήλικο να συνεχίσει την αφήγησή κάθε φορά που συναντά δυσκολίες.
- Καθησυχάστε τους φόβους του.
- Παραμείνετε ουδέτερος/η και αντικειμενικός/η.

Γ. Στοχευμένες ερωτήσεις για εμπλουτισμό των πληροφοριών

- Χρησιμοποιείτε αρχικά γενικές ερωτήσεις ανοιχτού τύπου για εκμείυση σημαντικών πληροφοριών:
 - «Μπορείς σε παρακαλώ πολύ να μου πεις περισσότερα για την πρώτη φορά που έγινε αυτό;»
 - «Σκέψου πάλι εκείνη την ημέρα και πες μου σε παρακαλώ όλα όσα έγιναν από την αρχή μέχρι το τέλος».
 - «Θα ήθελες να μου πεις περισσότερα για το γεγονός το οποίο μου ανέφερες πριν;»
 - «Ανέφερες τον/την ... Μίλησέ μου σχετικά».
 - «Είπες πριν ότι ... Πες μου τι ακριβώς έγινε με όσες περισσότερες λεπτομέρειες θυμάσαι.».
- Χρησιμοποιείτε στη συνέχεια εστιασμένες ερωτήσεις κλειστού τύπου, μόνο στην περίπτωση κατά την οποία θεωρείτε ότι ακόμα λείπουν σημαντικές πληροφορίες.
- Αποφύγετε τις καθοδηγητικές ερωτήσεις και τις ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής.
- Κάντε κάθε φορά μια μόνο ερώτηση.
- Δώστε το χρόνο που απαιτείται, σεβαστείτε τη σιωπή και μην ασκείτε πίεση.
- Σε περίπτωση που κάνετε χρήση της ίδιας ερώτησης για δεύτερη φορά, εξηγήστε το λόγο της επανάληψής της.
- Ακολουθήστε τους κανόνες διατύπωσης ερωτήσεων:
 - Προσαρμόστε τη γλώσσα σας στο αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού.
 - Χρησιμοποιείτε σωστή άρθρωση του λόγου, καθαρή και κατανοητή προφορά.
 - Υιοθετήστε απλές, καθημερινές και κατανοητές λέξεις.
 - Μην κάνετε χρήση καθοδηγητικών και υποβλητικών ερωτήσεων.
 - Διατυπώστε σύντομα και απλά μια μόνο ερώτηση κάθε φορά.
 - Αποφύγετε τη χρήση:
 - ✓ μακροσκελών και σύνθετων ερωτήσεων
 - ✓ διπλά αρνητικών, υποθετικών, πλάγιων και εξαρτημένων προτάσεων
 - ✓ περιφραστικών χρόνων και απρόσωπων εγκλίσεων, αόριστων αντωνυμιών και αόριστων επιρρημάτων
 - ✓ επιστημονικών όρων, αμφίσημων εννοιών, ιδιωματισμών, μεταφορών και δύσκολων συνώνυμων

- ✓ λέξεων με έντονα συναισθηματικά φορτισμένο περιεχόμενο και πολύπλοκων
- ✓ συμβατικών μονάδων μέτρησης (π.χ. ηλικία, ύψος, απόσταση, χρονική διάρκεια, ημερομηνία κλπ) και βαθμών συγγένειας σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

ΣΤΑΔΙΟ 3: Το κλείσιμο της συνέντευξης

A. Συνόψιση των όσων αναφέρθηκαν από τον ανήλικο

- Χρησιμοποιείτε όσο μπορείτε περισσότερο τα λόγια του ανήλικου
- Ρωτήστε αν έχετε κατανοήσει ορθά:
 - «Νομίζεις ότι υπάρχει κάτι που δεν το κατάλαβα καλά;»
- Δώστε στο παιδί τη δυνατότητα να διορθώσει ή να προσθέσει ό,τι άλλο θέλει
 - «Μήπως υπάρχει κάτι άλλο που θα ήθελες να μου πεις;»
 - «Θα ήθελες ίσως να συμπληρώσεις κάτι;»
 - «Θυμήθηκες κάτι σημαντικό που θα ήθελες να μου το πεις πριν τελειώσουμε τη συζήτησή μας;»
- Προσκαλέστε το να διατυπώσει τυχόν απορίες, ερωτήσεις:
 - «Έχεις μήπως καμία ερώτηση/απορία;»
- Καθησυχάστε και πάλι τους φόβους και τις ανησυχίες του:
 - «Μη φοβάσαι. Δε φταις εσύ για ό,τι έγινε, δεν πρόκειται να τιμωρηθείς. Αυτές ήταν απειλές για να μην πεις το μυστικό ποτέ σε κανέναν».
 - «Αυτό που περιγράφεις δεν έχει συμβεί μόνο σε εσένα. Πολλά παιδιά έχουν ζήσει παρόμοιες καταστάσεις. Όπως και σε άλλες περιπτώσεις έτσι και στη δική σου αυτή η κατάσταση μπορεί να αλλάξει και μπορείς να ζήσεις μια καλύτερη ζωή.»

B. Ηθική επιβράβευση – Ευχαριστίες

- Ευχαριστήστε το παιδί για τη συνεργασία του, το χρόνο που διέθεσε και την προσπάθεια που κατέβαλε. Δείξτε ενσυναίσθηση:
 - «Σε ευχαριστώ πολύ που μου μίλησες σήμερα. Ξέρω πόσο δύσκολο σου ήταν».
 - «Ήσουν πολύ γενναίος/α σήμερα. Σε ευχαριστώ πολύ για όσα μου είπες σήμερα».
 - «Σε ευχαριστώ που μου είπες τόσα πολλά. Πράγματι με βοήθησες πολύ να καταλάβω τι ακριβώς σου συνέβη και πώς αισθάνεσαι».
 - «Έχω ακούσει πολλά παιδιά που τους έχει συμβεί το ίδιο και γνωρίζω καλά πόσο δύσκολο είναι να μιλάς για αυτό. Σε ευχαριστώ πολύ που με εμπιστεύτηκες και μου μίλησες».

Γ. Ενημέρωση για το τι πρόκειται να ακολουθήσει

- Ενημερώστε σχετικά με το τι θα ακολουθήσει άμεσα.
- Αποφύγετε να δώσετε υποσχέσεις που δεν μπορείτε να τηρήσετε (π.χ. «όλα θα πάνε καλά») ή να προβλέψετε τις εξελίξεις (π.χ. «μην ανησυχείς ... ο δράστης θα πάει στη φυλακή»).
- Να είστε ειλικρινείς.

Δ. Αναζήτηση έμπιστων προσώπων

- Κάντε ερωτήσεις για πρόσωπα στα οποία θα μπορούσε το παιδί να απευθυνθεί:
 - «Υπάρχει κάποιος/α που εμπιστεύεσαι και στον οποίον/α μπορείς να μιλήσεις όταν έχεις ένα πρόβλημα;»
 - «Γιατί πιστεύεις ότι ο/η [το όνομα του ατόμου] μπορεί να σε βοηθήσει;»

Ε. Παρότρυνση και ενθάρρυνση για μια ακόμα επικοινωνία ή συνάντηση

- Βοηθήστε τον ανήλικο να αισθανθεί ότι μπορεί να έρθει και πάλι σε επαφή μαζί όποτε νιώσει την ανάγκη:

- «Θέλω να ξέρεις πως είμαι πάντα εδώ για σένα κάθε φορά που θελήσεις να μου μιλήσεις».
- Ενημερώστε για τα στοιχεία σας και το πότε είστε διαθέσιμος/η.

ΣΤ. Απευαισθητοποίηση – αποφόρτιση

- Επαναφέρετε ένα κλίμα ισορροπίας, ασφάλειας κα ηρεμίας συζητώντας για ουδέτερα θέματα:
 - «Θα ήθελες να μου πεις τι θα κάνεις μόλις φύγεις από εδώ;»
 - «Υποθέτω ότι πρέπει να πείνασες. Ποιο είναι το αγαπημένο σου φαγητό;»
 - «Με τι σου αρέσει να ασχολείσαι τον ελεύθερο χρόνο σου;»